

Увага: треба читать: и, як ы,—е, як э,—
ї, як йи,—є, як ѐе.

11.434.

Все розбиріть, тай спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини? Яких батьків?
Ким, за що закуті?

Тарас Шевченко.

Хто ми

і від кого походим?

Коротенький історичний
огляд минулого життя
українського народу.

~~63336~~

У Л О Ж И В

Священник Ксенофонт Ванькевич.

3% загального прибутку на український
національний фонд.

ПРОСКУРІВ

Друкарня Д. М. Левита, Александрівська вулиця.

1917.

73(24к)/4

Рідній матері нашій—

Русі-Україні

скресли свою працю присвячує

автор,

Священник Асенофонт Ванькевич.

Світе тихий, краю милий
Моя Україна!

За що тебе сплюндровано
За що марно гинеш?

(Тарас Шевченко).

I.

Наше перше політичне становище і теперішнє.

Події перших днів місяця березня цього року мають великі наслідки для всіх народів, оселяючих державу Російську. Всі ці народи з виріченням Миколая 2-го Романова царського трону визволились з ярма, въ яким тримав їх уряд царській. Всі народи почули себе так вільно і радо, як почуває себе в'язник, котрий після довгих, довгих літ тюрми і каторги випущений на волю. Найщиріше почуває себе вільним народ український, бо він на протязі скількох віків найбільше вживав лиха від царів, королів та иньших властителів і їх уряду. Тоді, як другі народи: поляки, євреї, та иньші, мали свою школу на рідній мові, писали і друкували свої книжки

й газети, русинам-українцям це було заборонено; їх навіть не рахували за народ. Урядовці викрикували: „Украинцевъ нѣтъ, не было и не будетъ“. А перед їх засліпленими владою очима стояв великий народ український, народ пригноблений, зневажений, як безневинний в'язник перед катами і свідчив, що він єсть і чекає з иньшими народами визволени від тяжкої неволі—народ, котрий цілі віки кайдани носив, ні шастя, ні волі не мавши. В ярмі він жив і силі корився. Цари з вельможами над тим народом панували і знущались, а він бідний, мов той віл тружденний, тяжко працював, все їм віддавав, добра від них не вживавши. Тішились своєю владою над народом царь і його прислужники, а історія ладувала кінець їх пануванню і грізно вирікла: досить ганебники!... геть від народу! Царь вирікся свої владі, не мігши справитись з рухом народним. Всі народи вільно, легенько зітхнули, почувши себе свободними після вікового утиску.

Заглянуло сонце і в наше віконце—сонце правди і волі, після кривди, яку ми терпіли протягом цілих віків. Залунала вільність і політична свобода над нашим народом, і вільне слово виголошує її по всіх кутках нашого краю. Нам стало вільно визнавати себе русинами-українцями і запитати себе: *Хто ми такі, відки походим, і чий ми діти*, а визнавши це, посвідчити перед цілим світом, що ми єсть русини-українці, і що наша батьківщина єсть Русь-україна. А цю справу нам доконче треба знати, бо не взираючи на велику численність нашого народу—40 мільйонів, нас за окремий народ до сеї пори ніхто з сусідніх народів не считав, а кожний дивився на нас, як на незорганізовану, етнографічну масу, як на матеріал (етнографічний), з якого можна утворити, яку хочеш людину і збільшити свою націю, і через тее кожен силкувався прилучити нас до свої нації: московці московщили, поляки ополячували, молдовани

молдованили мад'яри, це-б то венгерці, мад'ярили. Нарешті навіть німці стали німечати народ наш через баптизм, та штунду. Ми кожного слухали, а самі себе не хтіли визнавати,—як писав в своїх поетичних творах батько Тарас Шевченко: „Німець скаже: „ви моголи!“ Йому відповідають: „моголи, моголи, золотого Тамерлана онучата голі.“ „Німець скаже: „ви славяне!“ Славяне, славяне, прадідів великих правнуки погані!“

II.

Наши предки.

Хтож ми такі і від кого ми походим? Споконь віку в землі нашій по ріках Дністру, Бугу, Дніпру, до широкого дону і далше на схід сонця—від гір Карпатських, до гір Кавказських, а на північ до рік Вісли та Пріпеті і далше від них на схід сонця по річці Сейму жило славянске племя русинів—українців, наших предків, з яких ми походимо. В різних місцях цього великого и ши-

рокого краю вони різно називались: по середнім Дніпру, де Київ,—Полянами, по Бугу—Уличами, по Дністру—Тиверцями, по лісах волинських—Древлянами, а трохи далше від них на захід—Дулебами, а по річках: Десні, Сейму и Сулі, з лівого боку Дніпра жили Северяни — найбільше українське плем'я.

Всі ці племена зразу жили окремими громадами і в спілку меж собою рідко коли входили, а часто сварились меж собою і грабували одно другого. В своєму домашньому житттю ці племена ділились на окремі роди, в котрих гуртувалась вся родина, що походила від одного предка. Порядкував в такім роді найстарший літами и найповажнійший родич.

Кожний рід жив окремим селом, чи хутором і також вони часто сварились меж собою. Цим користувались сусідні народи, нападали на них, грабили, нищили їх і заставляли платити собі податки. Щоб оборонятись від нападу ворогів, окремі роди

мусіли гуртуватись в громади для оборони і будувати города, це-б такі огорожені земляними валами, ровами і гострими з верха дерев'яними палями, міста. На случай небезпек від нападу ворогів в цих городах ховалися зо своїм добром селяне та хуторяне, що кругом них жили. Хто не встигав втікти з добром в безпешне місце, то закопував його в землю. Через те і до сеї пори в народі нашім ходят казки, що в землі заховано багато добра.

Города еднали людей в громади і ставали осередками політичною життя та торгівлі. Порядкувались вони в свім громадськім життю вічами, себ то сходами всіх громадян. На тих вічах громадяне міркували, та розбирали всі життьові справи, а також справи війни. Найголовніші города були Київ, Переяслав, Коростень, Волинь, (або Велинь), Бужськ, Перемишль, Луцк, Червень Бересте, Дорогичин, та иньші.

Жили наші предки в дерев'яних хатах.

Каміня у них було мало, тільки по берегах де котрих рік, та й не вміли вони з нього будувати; Тільки вже за часи християнства були закликані гречеські майстри, котрі показали їм, як будувати з каміня великі будівля. Лісу ж було всюди доволі і нічого не стоїло збудувати дерев'яну хату. Хати робили з двома, або й більш дверми на різні сторони, як ще й тепер робляться вони в де яких селах. Робилось це для безпеки від несподіванного ворога, щоб зручніше було тікати.

Наші предки були гарної вроди, високого росту, удатні, русяві, рум'яні на обличчю, крепкі тілом; вони легко зносили холод і спеку. Натуру вони мали м'яжку і добру, були дуже гостинні і ласкаві з гостями і з своїми рабами обходились милосердно. В зносінах з другими народами вони не мали хитрощів і лукавства і любили битись з ворогами відкритим боем, а не таємним нападом. Бились вони короткими коп'ями,

сокирами, остроми з обох боків мечами, та стріляли з луків стрілами, іноди намащаними ядом, а від нападу ворога захищались довгими, вузькими в низу щитами.

Релігія наших предків спочатку була поганьська, і довгий час вони не знали правдивого Бога. Вони кланялись світилам небесним; сонцю, місяцю, зорам, воді і вогню. Головним богом по над всіми богами вони почитали Перуна, бога грому і блискавки. Після нього вони поважали сонце, в пошану которого вони святкували три свята; Коляду, Масляницю і Купайла. Ці свята святкувались дуже гучно і весело. Вірили ще в менших богів, за яки уважали всі сили природи і думали що в воді знаходяться божки—водяники, русалки і мавки, в лісах—лисовики, в хатах—домовики, у болотах—дідьки. Цім богам вони кланялась і приносили їм жертви по лісах на нарочито зроблених для цього жертвениках: зарізану худобу і усяку поживу.

З християнською вірою вони познайомились у греків в Костантинополі, куди вони їздили торгувати, а часами і воювати. Вже за часів князя Київського Ігоря (915 року) була церква св. пророка Іллі, а княгиня київська Ольга в 958 році охрестилась в християнську віру.

Способи для життя наші предки здобували хліборобством: орали землю і сіяли пшеницю, жито, овес, ячмінь і все те, що й тепер сіють наші селяне. Вони отримували худобу: волів, коров, овець, свиней коней. Окрім хліборобства вони гляділи і других способів для життя. Земля їх була вкрита густими лісами, в котрих водилась всяка звірина, дичина і бжолі, а ріки і озера кишіли рибою. Людності тоді ще було мало і кожний легко міг здобути собі їжу і одягу.

III.

Наші найславніші князі.

Як земля наших предків була дуже вигідна для життя, родюча і богата рибою, медом,

звіриною, і добре їм в ній жилося, то інші народи завидували їм і зазирались на їх добре життя, нападали на них і грабили їх. Для безпечности наші предки мусіли поставити у себе князів, це як-би сторожів, котрі-б з дружиною своєю мусіли сторожити їх від нападку ворогів. На протязі скількох віків княжиського періоду були всякі князі, і добрі і недобрі; були такі, що любили і боронили свій народ, були й такі, що гнобили, душили і катували свій народ і для цього навіть входили в спілку з ворогами народу свого і їх собі на поміч закликали, щоб нищити і підгорнути під себе народ. Найславнійшими князями були: Володимир Святий (вмер р. 1015), Ярослав Мудрий (вмер р. 1024), Володимир Мономах (вмер 1125), — князі Київські, та Роман (вмер року 1205) князь Галицький.

Володимир Святий зрікся віри поганської, хрестився в віру гречеську, християнську і став ширити цю віру по всій своїй великій державі, в котру входили тоді всі українські

племена і їх землі. Він дуже дбав за лад церковної служби, щоб вона була парадна і для цього прикликав з греції священників і архірея, достав книги церковні, писані славянською мовою, котрі були ще писані Св. Кирилом і Мефодієм, учителями Славянськими і звелів будувати церкви в головних містах держави. За просвіту народа свого він токож дбав і став заводить школи. Він лишив своїм синам велику і упорядковану державу.

Ярослав Мудрий, син Володимира Святого був, князь відважний і широко божаючий добра своїй державі. Він поширив своє царство на північ, на заході від Київа відбив від поляків Галичину, котру поляки були захватили в свої руки після смерти Володимира Святого, а на схід сонця від Київа він побив дикунів Печенегів, котрі більш сто літ своїми наглими нападами бентежили і нищили українські землі. Пеключись тим, щоб правда панувала в його державі, він зібрав закони і звичаї, по яких судились наші предки і

записав їх в книгу, яка назвалася „Руською правдою“. Ярослав також, як і його батько Володимир, пеклувався, щоб в нашій землі ширилась віра християнська, а з нею і освіта народня. А для цього строїв церкви, заводив школи коло них, збирав коло себе пісьменних людей, звелів перекладати з гречеської мови на слав'янську книжки і завів в Київі бібліотеку при Софійській церкві, яку він оздобував з каменя, викликавши для цього майстрів з Греції

Володимир Мономах, великий князь київський був чоловік розумний, діяльний і щиро бажаючий добра своїй державі і народові. Побачивши, що українська земля терпить найбільше лиха від ворожнечі своїх же удільних князів, він їх зібрав до спілки і умовив їх помиритися і з'єднатися в боротьбі проти ворогів, що нападали і нищили їх землі. Зібравши князів з їх військами, він два рази тяжко побив дикунів Половців, що в той час насунулись з Азії і осілись в черномор-

ських степах на місце Печенегів і з віце на-
падали майже що року на Україну.

Роман Галицький був князь відважний,
розумний і діяльний. Він утворив Галичину
великою могутньою державою, сполучивши до
купи Галичину, Волинь і Київщину і став на-
водити лад в них. Цей князь був прихильний
до народа і ворожий до бояр, що прибрали
до своїх рук землю і народ і поробились ве-
ликими панами, поглядаючи на сусідних
польських та венгерських панів. Завівши лад
в середині свої держави, він відважно кинув-
ся на зовнішніх ворогів і два рази добре по-
бив східних хижаків Половців, а на поляків
и литваків він нагнав такий страх, що меж
ними винекла примовка: „Ой Романе, Рома-
не, лихим живеш,—Литвою ореш! Слава про
цього Украніського князя пішла по всій землі
руській і по всіх західно європейських дер-
жавах. Докотилась вона аж до далекого Риму
і його архирея—папи римського, котрий тоді
панував над всіма західно європейськими

державами і їх королями. Тоді папи римські, ще більш, як в теперішні часи, запобігали і силжувались поширити свою владу по над всіма народами християнськими. Через тее тодішній папа Інокентій III, взявши собі на думку скористувати князя Романа для своєї слави, захотів заманити його під свою владу титулом короля, а через нього і всьой народ русько-український, сполучивши його до церкви римско-католицької. Папа Інокентій III післав до князя Романа своїх послів, котрі, ставші важно перед ним, кажуть йому так: „Папа римський — царь над царями, і якщо ти, княже, пристанешь на католицьку віру, то він зробить тебе королем руським“. Роман мовчки вислухав ці слова, а після цього протягнув до них свій меч, тай каже: „сього у папи вашого немає, а поки це при мені — не треба міні ніякого королівства. Батьки й діди мої здобували собі землі й города мечем, — здобуду і я. Як був князем, так і буду, а ломати свою віру, за для королівської корони не стану.“

Вислухавши це, папські посланці поїхали ні з чим з Галичини. Багато добра був-би вчинив цей славний князь для української землі, але його вбито ще не в старих літах у війні з поляками в 1205 року.

IV.

Удільний нелад.

Окрім цих князів у нас було ще багато інших князів, котрі князували в нашій землі один після другого і разом. Великий князь Київський Ярослав Мудрий, умираючи в 1054 року, розділив всі землі українські меж п'ятьма своїми синами, при чім Київ, матір всіх городів українських, він віддав найстаршому своєму синові Ізяславу, а молодших синів наділив меншими городами, наказавши їм у всім коритись і слухатись Ізяслава, як отця. Так почався в Українській державі двухвіковий період удільного державного ладу, чи краще сказати, державного неладу, бо з початком цього порядку виникли без-

устанні незгоди та ворожнеча меж князями, котра знесилила українську державу і довела її до заведення.

Причина удільного безладя таїлась в самім порядку наступування Київського Великокняжеського трону, котрий залежав в тім, що по смерті князя право володіння його державою переходило не до одного найстаршого сина, а й меншим синам повинно було виділяно окремі частини держави, де вони князювали під доглядом найстаршого. Головним же над всіма князями повинен був рахуватись найстарший літами в княжім роді, котрий називався великим князем. Він одержував трон Київський і повинен був творити суд і розправу над рештою князів. Всі інші князі називались удільними князями і володіли більшими, чи меншими уділами, цеб то частинами Української держави, відповідно їх старшинству.

Але удільні князі часто не задовольнялись своїм становиськом: вони завидовали один другому і великому князеві. Як чим раз

все множились князі, то і Русь Україна все більш і більш кришилась на частинки, котрі хотіли бути незалежними одна від другої. Помаленько число князів так поширилось, що мало не в кожному більш менш значнім місті був свій князь. Кожний з них хотів збільшити свій уділ за щот другого, а бо й добитись великокняжеської посади.

Великий князь не все міг прекоротити такі сварки і усобиці, бо його не всі підручні князі слухались. Щоб зменшити ділення держави на окремі частки, а з тим і удільне безладя, стали князі заводити звичай, щоб не давати уділів тим князьям, батьки котрих вмерли, не будши на Київські великокняжі посади. Таких князів виганяли з батьківщини і називали їх „ізгоями“. Але це вело ще до більшої колотечі, бо ізгої збирали коло себе охочих, бойових людей, та йшли з ними добувати свої батьківщини. Такі князі навіть шукали собі помічі у степних дикунів і наводили їх на українську землю. Ці степні

хижаки не давали нікому помилування, що могли забирали з собою, а решту палили і нищили.

Часи удільного періоду, це були часи непереривного грабування, пожежі і знищення української землі. Від тих погибільних війн багата українська земля на деякі часи ставала безлюдньою пустельою, бо народу багато було вбивано та й загнано степними хижаками в степи і продано в неволю, хліборобство, ремісництво знищено, і по багатьох місцях виникав голод.

Тогочасний письменник, розповідаючи за ті смутні часи нашої історії, каже, що тоді на полях не чути було голосу орача—хлібороба; там каркали ворони, поділяючи меж собою трупи, та галки свою мову виголошували, гуртуючись литіти на здобич.

Взагалі можна сказати, що часи удільного періоду, були часами помислового и морального непорозуміння і несвідомости. То були часи, коли український народ, перемінивши

поганську віру на християнську, ще не засвоїв в великих, святих правдах віри християнської і ще не відстав зовсім, ще не распрощався з своїми першими поганськими звичаями. Князі казались побожними і прихильними до християнської віри, щиро вищовняли її обряди, будували церкви, ходили до церкви слухати службу божу, але серце їх не пронялось духом релігії християнської, духом мира і любові. Вони обріхували один другого меж собою і перед великим князем, клялись цілуванням хреста і євангелія і зараз же ту клятву порушували, часто кривдили народ і один другого і навіть убивали один другого, щоб збільшити свою владу.

V.

Московська неприязнь.

За часів удільного періоду уперше виявилась ворожнеча великоруської (московської) людности до України.

На північ від українського народу жили

славянські племена Кривичі, предки нинішних Білорусів і Вятичі, а ще далше на північ і на схід від них жили фінські (монгольського покоління) племена: Весь, Мерь, Мурома, Мордва і інші. Народи ці були неосвічені, злагідні і не войовиті. Кривичі та Вятичі, користуючись їх незорганізованністю стали ширитись тай посовуватись все далше на північ, та на схід, підгорнули під себе ті фінські народи і помішались з ними. Фини, як слабші культурою, повинні були прийняти віру і мову своїх переможців, але й переможцям своїм вони також де чого багато надали в мові та звичаях. Таким чином утворилась нова зовсім відмінна від українського народу, як мовою так і звичаями численна людність великоруська, котра від головного города Москви стала називатись також московською. Великоруські племена зо всіми землями і містами добутими від Финів, з часів Київських князів Олега, Ігоря, Святослава і Володимира Свя-

того належали до Української держави і віддавались Київськими князями під владу удільним князям. Князі ті дбали за упорядкування цих земель заселяли їх руськими людьми що йшли до них на службу, строїли великі міста і закріпляли їх за собою. Один з таких князів Юрій, син Київського великого князя Володимира Мономаха збудував в 1147 році город Москву, котра потім стала столицею Московського царства.

Син Юрія Андрій князь Суздальській, по прозвіську Боголюбській став гуртувати в одне Ростово—Суздальські землі і захотів зробитись великим князем, але не в Києві, а в свої Суздальські землі, щоб звідти порядкувати українськими землями. Для цього він надумав зруйнувати Київ, як столицю всієї руської землі. В 1169 році він з великим військом напав на Київ, взяв його боєм і, як дикий хижакъ, став грабувати і руйнувати його. Два дні Андрій зо своїми Суздальцями руйнував Київ: грабував, палив будинки,

мучив городян, жінок та дівчат забирав в неволю, а старих і дітей убивав без жалю, обдирав церкви та монастирі, забравши з них ікони, книжки, ризи і дзвони. Багато на своєму довгому віку бачив Київ ворогів в своїх стінах, но такого лютого ворога він ще не мав. Київ так був знищений, що вже ніколи не міг поправитись і стати тим, що він був.

Посадивши в Київі удільним князем свого брата Гліба, Андрій Боголюбський вернувся на північ в своє Суздальське князівство і назвався великим князем.

Утворивши свою столицю в городі Володимирі, що збудував собі на річці Клязмі, Андрій Боголюбський простягнув свою владу майже на всі великоруські і українські землі, окрім землі галицької. Незабаром він був вбитий своїми боярами за його прикру й люту натуру.

Після Андрія став великим князем його брат Всеволод, котрий також сидів на пів-

ночі в городі Володимирі і з відги воював
руйнував Київ.

Скоро після цього північна Русь—Московщина, чи як її стали називати пізніше Великороссія, зовсім відділилась і відрізнилась від України, чи Малої Росії, як її стали вже в той час називати.*) Кожна з них стала жити окремим політичним життям, керуватися іншими законами і звичаями, говорити особою мовою; аж через кількасот літ українські землі через тяжкі політичні обставини знов сполучаються з Великороссією і при кінці XVIII віку всі землі українські, окрім Галичини, вже були залежні від Великоросії.

VI.

**Україна під нападом інших народів
втрачає самостійність.**

Татарське лихо! Не забаром після смер-

*) Князь Галицько—Волинський Юрій II (1325—1340 рок.) підписувався: „з ласки Божої прирощенний князь усеї Малої Росії.“

ти славного українського князя Романа Галицького, на ясне небо історичного життя наших предків насунулась чорна хмара неволі. З Сібіру надвинулась татарва, народ дикий і лютий.

Вони не вміли горати й сіяти, а пасли худобу котрої отримували великі гурти. Хат постійних не мали, а жили в шатрах, з котрими блукали з місця на місце, вишукуючи гарного пасовиська для своєї худоби. Бога правдивого вони не знали, молились поганським богам і були дуже лукаві, хитрі, люті й немилосердні. Землі, которі підпадали під них, вони нищили до решти, випалюючи міста й села і вирізуючи людей.

В 1240 року татарський хан Батий з незліченою силою підійшов зо сходу сонця до Київа, оточив його кругом і став воювати. День і ніч били татари стіни таранами і, розбивши їх, як сарана, кинулись в город. Закіпіла січа: Кияни твердо стояли і відважно захищались, але нічого не могли подіяти з

величезними силами татар. Київ був зруйнований, а люди його побиті й вирізані. З Києва татари пішли далше на захід і пройшли всю Україну, руйнуючи її міста і села:

Все майно грабували,

Громадами людей гнали.

Де хто міг втікти і сховатись в лісних кручах, печерах, очеретах та болотах, той zostався живий, хто ж не встиг цього зробити, то загинув.

Сплюндровавши Україну, татари повернули на схід сонця в прикаспійські степи, де зоснували своє царство під назвиськом Золотої орди.

Страшний вигляд уявляла з себе після нападу татар українська земля. На місті багатих городів і сел, монастирів і церков zostались великі руїни, залиті кров'ю, по котрим валялись гниючі трупи їх оборонців, як співають народні пісні:

Всім церквам верхи позбивали,

Полотняні образи під кульбаки клали,

Дзвонами коні напували,
В святих церквах коні становили
Священиків голови в кусні порубали.

На місті родючих нив сталася витоптана, випаляна пустеля, по котрій дикі звірі волочили гниючі трупи, та чорне вороня каркало, ростаскуючи костомахи, Сум, жах і плач залунали над Україною. Лихо опанувало над кожною сем'єю, над кожною родиною, а в де котрих сем'ях не було кому плакати по родині, бо всі разом полягли труном. Літопісь свідчить, що як татари взяли нападом місто Володимир, столицю волинську, то повбивали всіх людей і не zostавили ні їдної душі живої, а церкви були повні трупу і що, коли князь Данило повертаючи з Польщі, хотів спочити в місті Бересті, то через смєрід гниючого трупу не годен був до цього міста близько підступити.

В той час мало не всі українські землі були під владою розумного і відважного князя Данила Галицького. Але він проти сили та-

тарської нічого не годен був зробити. Він мусів покоритися татарам і поїхати на поклін до татарського головного князя, Батия котрий величався ханом, в його столицю Сарай, що був поставлений Батием на річці Волзі, коло Каспійського моря, і платити йому данину, щоб не накликати від татар на свою землю і народ ще більшого лиха і розрухи. Під кінець життя свого він надумав визволитися від татар і став відстроювати в західні Україні кріпости і зміцняти города. Татари достерегли ці його думки і приказали йому, щоб він ті кріпости, зруйнував. Данило мусів вчинити татарський наказ, і власними силами зруйнувати свої кріпости. Це так його вразило, що він скоро після цієї події вмер (1264 року).

Тяжко було нашим прадідам жити під неволею татарською, котра протягалась більш, як на сто літ, але їдно добро вживали вони від татар: татари не доторкались до віри наших предків, до їх мови і національності

і не змушували їх пристати на татарську віру й мову і стати татарами. Татари навіть поважно відносились до православної віри наших предків і дозволили для християн мати церкву в татарській столиці, Сараю і служити в ній службу Божу.

Литовсько-польський нахід на Україну.
За часів татарської неволі в землях, що лежать на північ від України наростала нова небезпека для українського народу і його волі,—Литовці, недалекі родичі славян.

Вони жили по ріках Двині та Неману, аж до моря Балтицького. Говорили вони своєю мовою, мало подібною до славянської і отримували свою поганську віру, подібну на віру своїх сусідів славян. Литваки вели життя дикунів, були дуже бідні й неосвічені і виховувались в своїх густих лісах, пущах та болотах. Керувались Литваки в політичнім життю своїми князями, котрі часто сварились меж собою і пустошили бойовими нападами один на другого свою же рідну

землю. Цим користувались українські князі і зразу були підбили Литву під свою владу і брали з неї податки, але в той час, коли Україна була знесиляна татарами, Литовці з'єднались, перестали платити українським князям данину, і стали нападати на русько-українські города й землі, і підгортати їх під себе, вигнавши з них татар в Кримські і Каспійські степи. Так вони підгорнули під свою владу Підляша, Волинь, Поділля, Чернигівщину і Київщину.

Не дрімали в той час і Поляки. Вони, користуючись безладдям в Галичському князівстві, захопили Галичину і Холмщину. При кінці XV віку всі землі українські опинились під владою Польщі й Литви.

Не дуже тяжко було нашим предкам під владою Литовців, бо Литовці не доторкались до їх земельної власности, їх віри і мови, а навпаки: самі, як менше культурні, переймали від наших предків православну віру, мову й культуру українську. Навіть князі

литовські переймали православну віру, в ній христили своїх дітей, строїли церкви, закладали монастирі і ширили серед народу литовського українську культуру. Народ український під владою Литви навіть не дуже відчував, що ним правлять князі чужинці, бо ці князі, хоч були з литовської династії, але за кількадесять літ, що вони жили серед українського народу, а часом родилися і вирости серед нього, вживалися з ним і привикали до його мови і звичаїв. Такі князі правили народом по старим українським законам, порядкам і звичаям, і народ не почував над собою ніякого гніту і угисків свого національного почуття. Ніхто не збиткувався над вірою і мовою народною, ніхто не відгортав на задній плян місцевих людей в політичній і громадянській життєвій. Мова українська стала пануючою в Литві, бо як Литовці не мали свої письменности, то мусіли при всіх нагодах, де такої потребувалось, вживати письмо українське: україн-

ською мовою писались закони державні, на ній князі видавали свої декрети і писали державні умови. Де котрі з цих декретів заховались до цієї пори, як грамота князя Олександра Коріатовича Смотричському (на Поділля) монастирові, умова князя Ягайла з братомъ Скиргайломъ в 1387 році і інші.

Зовсім інше чинили Поляки в тій частині України, котру вони захопили під свою владу: в Галичині і Холмщині.

Там вони стали господарувати, як в своїй власності, всюди заводити свої порядки і стали утискати і гнобити всіма засобами тутейших українців.

Всі посади державні, урядові й місцеві поляки захопили в свої руки, всюди поставляючи на них тільки поляків, або хочъ римо-католиків. Православні українці недопускались ні до яких урядових посад, навіть міських, їх не приймали до ремісничих цехів, не дозволяли торгувати нап'ями і матеріями, одержувати дома в вели-

ких містах, а визначались в них для цього їм окремі квартали.

Найлучі землі поляки також прибрали до своїх рук, відбираючи їх від української шляхти. Вся українська шляхта, цеб-то колишнє боярство князівства Галицького пропало для України в кінці XIV і в XV віці, бо вона, або втративши свої маєтки земельні через конфіскації їх поляками, збідніла і змішалась з простим народом, або через втрату своєї віри й національності, зпольщилась. Православному українцеві не було ніде ходу: його польський уряд не рахував за рівного з другими громадянина, його національність гнобили, його віру висміювали і гонили, навіть його присяги не хотіли приймати в судових справах. Хтож з майонтних, шляхетських особ міг стерпіти таку справу і таке відношення до себе? Українська шляхта Галичини перемінила свою віру православну на римо-католицьку, а разом з тим забула свою народність і стала рахувати себе поль-

скою. Найбільше польщилось шляхетство українське через мішані шлюби з польським панством, коли ксендзи стали вимагати, щоб жених, або молода перейшли до католицтва. З українським селянством Галичини польські пани не церемонились, вони негайно обернули його в своїх холопів, накладаючи на нього тяжку неволю панщини. Народ простий: міщанство й селянство Галичини, все терпів, заховував і кохав свою віру й національність українську, і до цієї пори він в більшості отримує свій греко-восточний обряд, мову і національність українську, як найлуччу спадчину від своїх предків.

Поляки не задовольнялись своєю владою і пануванням над українськими землями, які вони загорнули під себе від князівства Галицького: вони зазирались на ті і землі українські, котрі достались Литві, тай на саму Литву вони дуже ласо поглядали, щоб залучити її до себе.

В цім напрямку вони так рішуче працювали, що нарешті осягнули, чого бажали. Для цього їм лучилась гарна нагода.

В 1377 році став великим князем литовським Ягайло. При нім трапилась нагода, котра мала важкий вплив і недобрі наслідки на протязі кількох віків на історичну долю Литви і сполученої в той час з нею України і котра до останнього часу великим тягарем відкликається на політичній життю, як тої, так і другої.

В сусідні Польні під той час перервався княжий рід в чоловічій поколіні, і зосталась тільки молода князівна Ядвіга. Вона мала багато женихів, охочих разом з нею осягти польську королівську корону, а меж ними ласий був до цього і Литовський князь Ягайло. Ядвізі був до сподоби німецький принць Вельгельм, з яким вона потехенько і повінчалась. Але це було не досподоби польським панам та ксьондзам, котрі зазирались на литовські і українські землі, в

яких вони дуже бажали панувати. Ягайло увійшов в згоду з польськими панами та ксендзами і пристав на все, чого вони від него вимагали: він обіцяв перейти на латинську, католицьку віру з православної віри, в яку він був охрещаний, перевести в католицьку віру всіх Литовців, котрі ще не були хрещені, а православну віру в Литві і Україні занехати, а також обіцяв на вічні часи прилучити до корони польської литовські і українські землі. Ці всі обіцянки записані були в умові, утвореній меж Польськими панами і Ягайлом в литовським місті Креві 15 серпня 1385 року.

Після цього польські пани і ксендзи заходилися коло того, щоб оженити Ягайла з Ядвігою. Це було не легко, бо вона вже мала чоловіка. Але людська жадоба не знає упинку: ксьондзи оголосили шлюб Ядвіги з Вільгельмом даремним, нічого незначним, а Вільгельма вигнали з Кракова в німеччину. Ядвіга плакала, тужила за своїм чоловіком, хотіла

бігти за ним, але її присилювали згодитись повінчатись з Ягайлом.

В 1386 року 12 февраля Ягайло перейшов на католицьку віру, повінчався з Ядвігою друже задовольнився цім, але більш його раділи цим католицькі ксьондзи і ченці, та польські пани, бо бачили в тім для себе велику користь. З першого-ж початку Ягайло заходився показати свою щирість на користь своїх нових приятелів. Він видав приказ, щоб всі його підданні приймали католицьку віру, і хто не виконає цього приказу, то буде покараний і зараз же показав, що не буде милувати порушителів свого наказу: двох православних, що відмовились перейти на католицьку віру, було вкарано ним на смерть. Тим, що переходили на католицьку віру, дарували всілякі дарунки на князівські кошти. Де котрі з поганців литовців приходили по кілька раз охрещуватися, щоб одержати ті дарунки. Щоб заставити вищі шляхетські верстви литовсько-української людності, цеб-то боярства і пань-

ства, Ягайло видав грамоту (городельській привілей 1413 рок.) в якій оголосив, що всякі права будуть належати тільки паньству католицької віри. Тільки пани католики могли засідати в княжій раді, займати вищі урядові посади в литовській державі і мати участь в важніших державних справах, а князі і бояре православні, хоч-би родимі литовці, котрі обжилися з українцями і прийняли їх культуру, не мали ніяких політичних прав в своїй державі. Нижчі верстви людності, як містечкові міщане православної віри також були позбавляні політичних прав, і не могли бути обібрані до міських управ і приймати участі в керуванні городськими справами.

Щоб показати свою прихильність до римокатолицької віри, Ягайло став закладати католицькі єпископії, будувати костели по головніших містах литовських і українських земель. Православне духовенство Ягайло став гнобити: від него відбирались церкви і земельні майонтності і віддавались католицькому духовенству

Переїжаючи через місто Перемишль в 1413 рок., Ягайло, щоб показати свою щирість до католицтва, відібрав від православних катедральний собор, звелів викинути з гробниць похованих в соборі князів Перемишльських і посвятити його на костел, не уважаючи на плач православного народу за такої наруги над його релігією.

Такі утиски визвали незадоволення меж литовською і українською людністю. В литовсько-українських землях піднялось повстання і було обібрано за великого князя двоюродного брата Ягайли—Витовта. Ягайло мусів помиритись з Витовтом, признав його за великого князя литовського, але взяв від него клятьбу, що він буде держати Лутву в єдності і спілці з Польщею.

Після смерти Витовта в 1430 року Ягайло з поляками знов почали вживати всіляких заходів, щоб захопити в свої руки литовські і українські землі і стали розповсюджувати чутки, ніби Витовт перед

смертю віддав свої землі Ягайлові; але цій видумці ніхто не повірив і литовська шляхта в спілці з українською поспішила обібрати великим князем Свитригайла.

Поляки побачили, що не так легко хитрощами захопити в свої руки всі литовсько-українські землі, як їм здавалось. Тоді вони заходились відірвати від литовської держави і підгорнути під себе хоч частину їх: Поділля і Волинь. Для цього зараз після смерти Витовта вони захопили городи: Камінець, Смотрич, Бакоту, Скалу Збараж, Кременець і інші. За це почалась війна меж Польщею і Литвою, котра кінчилась на тім, що західне Поділля залишилося в Польських руках, і тут стала з того часу панувати польська шляхта.

Люблинська унія. Чого не могли добитись польські пани за часів Ягайла, то вони встигли вчинити за часів короля Жигимонта-Августа. Цей король сполучив в своїх руках корону польську і литовську, хотай в Литві

по давньому керували державними справами литовські, українські і білоруські магнати і не допускали до цього польських панів. Жигимонт-Август не мав дітей, і королівське покоління Ягелонів з його смертю мусіло прекоротитись, а разом з тим зникла-б та унія, цеб-то єднання Польщі з Литвою і Україною, котре з часів Ягайла, хоч на папері, а все таки існувало; бо литовці з русинами могли собі обібрати зовсім незалежного від польщі великого князя, може і ворожого до унії. Це могло-б статися, бо, як Литовці, так і русини досить переконались, до чого веде єднання з Польщею і її нанами. Щоб цьому заперечити, польські пани з ксьондзами намовили Жигимонта-Августа зібрати в 1569 році в місті Люблині державний сойм цеб-то віче всіх панів і урядовців польських, литовських і українських, щоб уложити нову унію, на умовах, міцніше закріплюючих литовську державу під впливом і владою Польщі.

По заклику короля в Люблині зібралась вся шляхта Польщі, Литви, України і Білорусі і стала укладати умову унії. Але панство литовської держави побачило, до чого діло йде, і щоб заперечити справі унії, потехенько роз'їхалось по своїх маєнтках. Жигимонт цим дуже образився і видав приказ, що тих, котрі не повернуть на сойм, буде тяжко скарано через відібрання урядових посад і земельних маєнтків. Після цього панство литовської держави не відважилося стати проти короля, повернуло сойм і мусіло пристати на всі умови, яких вимагав від него король з польськими панами. Воно мусіло підписати таку умову, по котрі Литовська держава зо всіми українськими і білоруськими землями на все сполучалась з Польщею під владою її короля. Литовська держава по ці умові не мала права на дальші часи вибирати собі окремого великого князя, і не мала права скликати свого сойму, себ-то втратила право на самостійне політичне існування.

Умова ця названа Люблинською унією.

Дуже згубна була ця унія для всієї України, бо з цього часу поляки починають господарувати по своєму у всіх українських землях, як у себе вдома. З цього часу поляки беруть на себе завдання ополячити український народ і в виконанні цієї мети безупинку працюють через кілька віків. До Люблинської унії в українських землях, котрі залежали тоді тільки від Литви, не можна було Полякам займати урядових посад, ні отримувати земельної власности, а тепер вони одержали на це право. От вони заходились негайно скористатись цим правом.

Першу сього вони нищать українські закони і українські стародавні порядки і заводять свої польські установи. Урядові посади вони стали відбирати від українців і віддавати їх тільки полякам, або зпольщеним українцям. Найтяжчий вплив для України мала та справа, що після Люблинської унії Поляки одержали право набувати собі земельну влас-

ність в межах України. Цілими зграями полинули вони на родючі українські землі і всілякими засобами стали прибирати їх до своїх рук, бо земля в їх отчині була не така користна і здатна для життя, як добродайна українська земля. На Україну виїзжала для життя навіть королева Бона, жінка польського короля Жигимонта III, котра походила з теплої Італії і не могла привикнути до холодного повітря Польщі. Вона оселилась на Поділля в місті Рові і назвала цеє місто Баром, на пам'ятку італійського міста „Баррі“, з відки вона походила родом.

Скоро після Люблинської унії Україна заповнилась польськими панамі заїдами, і найлучі її землі опинились в їх руках. Тутейших земельних власників вони винидали різними способами, не зупиняючись навіть перед насильством, як конфіскація і „наязди“, де-то напади на маєнтки з озброєною челяддю і відбирання їх насильством. Ніякі скарги на таке злочинство нічого не допомагали, бо король проти влади

сойму не міг йти, а в соймі державнім засідали тільки пани католики, котрі тримали все сторону особи свого стану. Один тільки був спосіб урятуватись від кривди і насильства Поляків: прийняти католицтво, перейти в стан уярмитилів рідного краю. За для цього українські шляхтичи,—дідиці земельної власности стали входить в найблизчі зносини з польськими панами заїдами, породнятися з ними через шлюби, запобігати ласки у них і переймати від них польський стрій, звичаї і мову, а на-решті й віру свою прадідівську православну переминити на віру своїх засильників польських панів католиків. Тоді вони зовсім з'єднались з польською шляхтою, виріклись народу свого його віри і мови, стали визнавати себе родимими поляками, і такими визнають себе і до цієї пори, вигудувавшиє цілими поколіннями хлібом української землі і працею українського народу.

Так спольщилась найбагатіща, найповажніща родовита українська шляхта. Українські

стародавні роди князів і бояр славетних фамілій: Острожських, Слуцьких, Чарторийських, Пронських, Ружицьких, Соломірецьких, Головчинських, Красинських, Масальських, Горських, Соколинських, Лукомських, Четвертинських, Ходкевичів, Шептицьких, Сапігів, Паців, Тишкевичів, Корсаків, Хребтовичів, Гойських, Гулевичів, Сімашків, Ярмолинських, Калиновських, Сосновських і інших відцурались віри православної і народу українського і перейшли в польський стан.

За цими багатими і славетними фаміліями тою-ж стежкою пішли до католицтва і польщизни і земляне (поміщики) української землі і мілка шляхта. Люде цього стану в більшості також спокусились всілякими вигодами і пільгами, якими надаровувала польщизна зрадників української нації і перейшли на польський стрій. Ті з них, що zostались вірними своїй вірі православної і народові своєму, збідніли і змішались з про-

стим народом. За часів московського урядування потомки їх були зачислені зразу в стан однодворців, а в останні часи причислені до селян.

Знищивши українську шляхту, поляки взялись до ополячення простого народу. З простим народом поляки на Україні, як і в Галичині, не церемонились. Всіх селян, котрих вони застали працюючими на українській землі від діда прадіда, зараз же обернули в своїх холопів і наклали на них тяжке ярмо панщини. Поляки, забравши всілякими неправдами землю українського народу, не визнавали за ним ніяких прав, бо вони принесли з собою панську сваволю, котра опиралась на польських законах, які давали право панам на необмежену владу над їх підданими: пан міг на підставі цих законів по своїй охоті бити, мучити холопа, продати, проміняти його і навіть скарати на смерть, не давши нікому відповідальности за це. Таку сваволю і насильство над народом

українським з собою принесли на Україну польські поміщики зайди. Зневоливши народ український в його рідній землі, в його батьківщині, вони гордували і збиткувались над ним, як хотіли, на підставі своїх хижацьких законів. Незважаючи його, вони не рахували українця за чоловіка, подібного собі і не почоловічі відносились до него: його мову вони назвали хлопською, мужицькою, його самого вони назвали ганебним назвиськом „бидла“ порівнявши з робочим скотом, а його віру православну, котру він так шанував і щиро отримував, вони назвали „псявірою“. Від неділі до неділі повинен він був працювати в тяжкій панщині на пана і окрім того повинен був платити тому ж панові данину грішми і всілякими хазяйськими здобутками: хлібом, сіном і худобою;—платити снопове, чопове, шосове, народільне, подимне, писче, бірче, сторожове, очкове, рогове і всіляки оренди: ставщизну сухомельщину і инше...

Брестська унія. Люблінська унія, полі-

тично сполучивши Україну з Польщею, дала полякам засоби утискати народ український з національного боку, але він твердо тримався своєї національності і віри православної, і віра православна стала найголовнішою підвалиною його національної свідомості і життя. Поляки побачили, що народ український дуже прихильний до церкви православної, любить свій обряд греко-восточний і що, поки він непорушно буде отримувати свою віру, поти не можна буде його зпольщити. Тоді польський уряд в згоді з ксендзами та чиньцями ієзуїтами придумав спосіб, щоб знищити цілість і незалежність віри православної, котру народ так твердо отримував, і тим лехше його зпольщити. Була придумана релігійна унія, або релігійна єдність меж католицтвом і православієм під зверхістю папи римського. Для цього скликали в 1596 році в місті Бресті зібрання вищих духовних особ католицьких і православних і стали намовляти

православних учинити таку єдність. Де
котрі з православних архиєреїв дались під-
вести себе на таку хитрість і підписали
цю змову, але більшість українського ду-
ховенства і народа не згодилась і стала
вороже до цієї унії. Не вважаючи на це
польський уряд насильством став ширити
меж українським народом унію. Після цього
почались ще більші утиски і насильства
поляків над українцями, особливо над тими,
котрі не згожувались пристати ні до унії,
ні до католицтва. Таких польські пани неми-
лосердно мучили панщиною, збиткувались
над ними і знущались над їх вірою. Цілий
тиждень працюючи на пана, православні
селяне повинні були, для отримання свого
хозяйства і семьи, працювати в свята і неді-
лі. Церкви православні відбирались і утво-
рувались з них костели, або віддавались в
аренду євреям. Кожна служба в таких цер-
квах була обложена платою на користь
орендаря єврея. Настала тоді тяжка година

для українського народу. Народ український не мав життя на своїй же рідній землі: нігде йому не було правди. Всякий пан міг підданого українця купити, продати, проміняти, як свою приватну власність і навіть убити без відповідальності за це перед законом. Державні закони були на стороні сильних і багатих і не захищали від панського насильства бідного українця. То була сама тяжка пора в життю українського народу. Засильники гнобителі польські пани, а з ними і перевертні — зпольщене українське панство не чоловічими засобами душили зневолений український народ з матеріяльного боку, так і з морального і поводитись з ним, як з скотиною. Один селянин так викладає в промові до цариці Катерини тяжке становище українського народу в польській неволі: „Наша бідність так велика, що її не можна вже збільшити; вона так давня, що нас вже ніхто не жаліє. З схода сонця чоловіки, жінки і діти враз з волами запрагаються

в ярмо і підганяються тими же самими батогами, що й воли. Знесилені від батогів, ганьби і втоми, ми вертаємося в наші села аж вночі, і наші хати подібні могилам. В них наше життя тліє, як надгробний каганець. Наші діти родяться серед самої брудної худоби,—вони бідні, голі, зневажені, нічим не різняться від тої худоби, окрім спочуття, котре з часом повинно утворити їх ще гірш нещасними*.

Добре жилося панам полякам в ті часи на Україні: вони мали даремного робітника—невільника русина-українця, користувалися землею, працею і навіть життям його по своїй панській сваволі. Один західно-Європейський мандрівник, що ходив в ті часи по нашій землі для наукового досвіду, писав, що панам жилось тоді на Україні, як в раю, а селянам українцям,—як у пеклі.

Так мучився селянин український, попавши в польську неволю, але не вважаючи на таке становище і засиля чужосторонців,

він не втрачав своєї національності, міцно отримуючи свою мову і віру. Тільки де котрі з селян і міщан, що не могли витерпіти утисків і знущання поляків, для полекшення свого становища, щоб догодити полякам і одержати від них ласку, зрадили прадідівській вірі православній і перейшли в католицьку віру,—віру своїх засильників. Потомки їх до цієї пори живуть по селах західної частини України, размолвляють українською мовою і нічим, окрім віри, не різняться від нас. Оттак ми тепер бачимо помеж себе зпольщених селян, та панів католиків, котрі живуть по меж нас, користуються з нашої праці, але вирікаються нас, величаються перед нами і гордують над нами, а може ще й ненавидят нас.

VII.

Національна самосвідомість українського народу і його рух до визволення.

Не уважаючи на таку тяжку долю укра-

їнського народу і політичні утиски його заїдами засильниками, він ніколи в своїй загальній масі не тратив своєї національної свідомости і невмеручого жадання повернути свої страдавні права. Від цього почалася боротьба проти натиску засильників, котра починається в XVI віці і йде протягом кількох віків. Боротьба за визволення раніше виникла там, де й засиля почалось раніше, це б то в Галичині, і почали ту боротьбу селяне, котрі найбільше терпіли від ворожого їм засиля. В 1492 році в південній Галичині виникло народне повстання проти панів поляків. Провідцем цього повстання був селянин, по прозвіську Муха. Коло него зібралось 10,000 таких же селян, і почалась жорстка боротьба з польськими панами, але скоро це повстання було знищено польським військом, а ватажок його згинув в краківській тюрмі. Після цього повстання утиски над українським народом збільшились. Знесилений народ мусів кори-

тись. Хто ж не хотів коритись тяжкій неволі, мусів від неї тікати в широкі степи чорноморські, куд а ще не простер своєї влади польський уряд. Край цей був дуже добродайний, земля давала дуже гарний врожай; трава тут росла така висока, що можно в ній сховатися з конем, ріки кишіли рибою, а ліса і степи—всяким звірам. Сюда тікав всякий, хто на Україні не міг стерпіти панського знуцання. Хочь і тут було небезпечно, бо в степах раз ураз блукали ватаги кримських татар, за то тут не було пана гнобителя і польских урядовців. Небезпека від татар примушувала ціх виходців бути все на сторожі зо зброєю в руках, а це утворюало з них хоробрих войовиків. Щоб лучче боронитись від нападів татар, ці войовики гуртувались в ватаги і обирали собі ватажків, яких називали отаманами, а себе називали казаками, цеб то людьми хоробрими, вільними, ні від кого не залежними. Польські королі та пани зразу прихильно диви-

дйсь на козаків, бо козаки заслоняли їх ма-
ентки від находу татарських хижаків. Пан
Дмитро Вишневецький навіть був отаманом
козацьким і збудував козакам кріпость на
дніпровському острові Хортиці. З цього часу
чорноморські козаки оселяються на цім місці,
гуртуються коло него, назвавши його Запо-
рожською Січчю. Звідси їм було дуже зруч-
но нападати на татарські й турецькі землі.
Найбільше шанували запорозці свою волю і
незалежність ні від кого, а головним зав-
данням їх була боротьба з ворогами народу
українського, його віри і волі. Вільне козаць-
ке життя чим раз все більше заохочувало
селян. Кождий хотів вирватись з тяжкої
панської неволі і прилучитись до казацького
стану. Стан козачий став чим раз все збіль-
шуватись. Пани побачили в козаках небез-
пеку для себе, але вже було запізно. Козаки
пішли на оборону прав народа, з якого вони
вийшли. Почалися повстання за приводом
козацьких отаманів: Лободи, Наливайка, Пав-

лика, Остраниці, Тараса Трасила і інших. Але польське військо кожний раз замагало їх і тяжко карало повстанців не людськими муками. Нарешті гетьман Богдан Хмельницький підняв проти поляків всіх козаків і всьой народ український, ще й залучив до себе кримських татар. До боротьби за волю і віру піднявся всьой народ український: хто не мав зброї, брав косу, вила, коляку і йшов до козачого стану. Поляки козаками дорешти були розбиті: на річці Жовті Води, під Корсунем, під Пилявою, під Зборовом, під Збаражем, і вся Україна була визволяна спід Польщі, але в тяжкій становищі опинилася вона після цього визволення. Війна, що лютувала кілька літ, зруйнувала край, знищила народ, а кругом оточали його ворожі народи, ласі знов глутнути знесилену Україну. Бачив Хмельницький, що кругом біда і заходився з біди рідну країну визволяти. За допомогою на-мислив він звернутися до одновірного царя московського. Московський цар згодився

Україну від поляків боронити, але тільки на тій умові, щоб вона зєдналась з московським царством. Мусів згодитись на це Хмельницький. В 1654 році 8 січня в місті Переяславі зібрався по наказу гетьмана Хмельницького Український народ зо всім козацьким начальством на велику раду, щоб утворити умови єднання України з Московщиною, як вільного з вільним і рівного з рівним. На цій раді народом українським було ухвалено зєднатись з Москвою на таких умовах:

1) Насамперед, щоб не було непорозуміння, повинен ти, государь, затвердити права і вольности наші так, як ці права і вольности ми споконвіку мали.

2) Щоб всі суди наші, як місцеві, так і військові, не бояри, не воїводи, не ставники московські не входили.

3) Україні мати своє власне військо, як городове, так і запоріжське.

4) Як по містах, так і в селах, вся стар-

шина (урядники, войти, бурмистри, старости) щоб з наших людей радою обіралися.

5) Народ і військо на загальній раді самі поміж себе обірають Гетьмана і всю Старшину, так як це є стародавній український звичай.

6) Земель козачих і селян одібрать ніхто не може, а вони переходять дітям, котрим вольности мать, як мали діди і батьки.

7) Права і вольности, котрі ми маємо за часів князівства, як духовенсьтва, так і мирян, щоб поцсовані не були.

8) Гетьман з Старшиною може приймати чужоземних посланців, як то ще спокон віку було.

9) Українська церква і духовенсьтво мають повну незалежність від Москви.

10) В затверження ненарушимости цього трактата прохаємо цю хартію вольностей підписать і печатками затвердить, щоб навіки віків нерушимо було.

Всі ці умови государь затвердив і бояре приговорили.

Оттакими умовами думав український народ навіки забезпечити свої права і вільности, котрі мав від дідів прадідів в своїй рідній країні і за котрі він кров свою лляв в боротьбі з поляками і татарами,—але даремно, бо московські царі з вельмжами зараз же стали ці умови потрохи порушати, а в 1774 році зовсім зламали: скасували гетьманський уряд, знищили і зруйнували Запорожську Січ, не пожалувавши навіть церкви, і з вільної України утворили звичайну російську провінцію, поділивши її на губернії. Статті переяславської умови вписані в повне зібрання законів російської держави, так ніби на пам'ятку того, які вільности мав український народ і як їх безцеремонно скасовано і відібрано від него. Незабаром після Переяславської ради Московський царь погодився з Польщею і поділився Україною: Московщина лишила собі лівобережну частину і місто Київ, а правобережну до ріки Дніпра і міста Київа, віддала Польщі. Поляки знов рушились в правобережну Україну і

підгорнули в панську неволю тільки що визволений народ, а московці заходились коло закріпощення лівобережної України і всі засоби приклали до того, щоб її змосковщити. Першим ділом старшину козацьку було зрівняно з дворянством російським і надаровано її селянством українським, котре було повернено на панських кріпаків. Українці побачили, до чого веде єднання з Московщиною і за гетьмана Виговського, а потім за Мазепи зробили спроби до визволення, але це повело ще до більшого закріпощення українського народу. При кінці XVIII віку Польща, завдяки панському свавільству і безладдю, була поділена сусідніми державами і правобережна частина України, окрім Галичини, досталась Московщині. Україна мало не вся зєдналась під владою московського царя, але полекшення від цього вона не мала ніякого, бо порядки в ній лишились ті самі. В західній частині України: в губернях Подільській, Волинській і в Холмщині лишилось те-ж кріпацтво, та-ж залежність укра-

їнського народу від польських панів. Державні урядові посади за царів Павла 1-го і Олександра 1-го в цих землях знов опинились в польських руках, почавши від губернаторської посади. В державних інституціях: судах, канцеляріях знов запанувала польська мова; в містах були засновані польські школи. В одній тільки Подільській губернії було засновано більше 40 шкіл, де учились польські і українські діти. Спольщення українського народу в ці часи пішло скоріще, як при польській владі. В східній частині України московський уряд вживав всіх способів, щоб змосковщити Український народ. Там землі дарувались московським, або змосковщеним панам, а народ, що жив на ній, відавався в кріпацьку неволю тим же панам. Українські школи, або були зведені на московські, або знищені. В школах і по всіх інституціях урядових була заведена тільки московська мова. За часів царя Олександра 2-го весь народ український був визволений від панщини, але культурне становище його не стало лучче, бо йому мало нада-

но при визволенні землі. Значна частина землі лишилась в руках панів поляків та московців, або змосковщених українців. Народ український опинився в неволі економічній, і лишився таким бідним і темним, як і був.

VIII.

Національне назвисько нашого краю.

Деякі наші злобителі не хочуть визнавати дійсності нашого національного назвиська: „Україна, українець“; кажуть, що воно штучне і немає історичних підставин. Несвідомі московці кажуть, що те назвисько в недавні часи видумане мазепинцями, як вони називають взагалі всіх свідомих українських націоналістів, котрі, не цураються свого народу і не хочуть визнавати себе москвофілами. А знов, несвідомі поляки кажуть, що то вони дали нашому краю назвисько: „Україна“, тоді, коли наш край був прилучаний до королівства польського і виявляв собою саму крайню частину польської держави з її південно-східного боку. Але та-

кі думки цілком помілкові, бо назвисько „Україна“, далеко давніше того часу, коли наш край по нещасній своїй долі став частиною польської держави. Українські землі піднали під Польщу в XIV—XVI віках, а назвисько „Україна“ лучається в стародавніх літописях далеко раніше і воно є дуже давнє. В Іпатієвській літописі під 1187 роком з приводу смерти переяславського князя Володимира Глібовича написано: „И плакашася по немь вси Переяславци...—о немь Україна много посто-на“, а під 1213 роком в тій же літописі пишеться: „Данило... прия Берестий и Угровск и Верещин и Столпье, Комов и всю Україну“. Назва „Україна“, виникнувши за княжого періоду, ще до находа татар перейшла потім в пізніщі часи і вживалась найбільше в живій мові серед народа і в його піснях, і тільки часами лучається в писаних декретах, як наприклад в універсалі 1648 року. Назву нашого краю „Україна“ вживав навіть московський уряд в своїх декретах, як наприклад

Петро I в маніфесті 1709 року.

Друга назва нашого краю, також стара, це є: „Малая Русь“. Ця назва вживалась більш у книжній мові. Дійсно, що саме старе назвисько нашої країни, то є—„Русь“. Цю назву мало спершу то племя нашого народу, що жило кругом Київа—Поляне, але як це племя зєднало всі племена українські, то і назва його передалась на всі ці племена. Коли Київська державність передалась на північ, то і назва Русь, Велика Русь, також передалась туди-ж і там переважно утрималась до останніх часів. Назвисько Русь, руський, русин утрималось також у тих українців, котрі межили з чужинцями, щоб відкреслити себе від них; наприклад, в Галичині, де приходиться українцям визначати своє походження і відкреслювати себе від Волохів, Венгрів, Німців і Поляків. І тепер українські селяне Галичини називають себе: русин, руський. Там же, де українці мали зносини з московцями, треба було відзначити себе, як окреме племя, від

спорідненого народу, і тут вживалася назва „Україна, українець“.

IX.

Щире слово до громадян українців.

Громадяне, українці! Настала наша пора політичного життя меж культурними народами. Старий стрій, який нас душив і кривдив на кожному кроці життя нашого, який витискав нашу рідну культуру зо всіх кутків нашого краю і насаджував чужу нам культуру, як і все старе і нездале, рушився і згинув. Настав для нас час згадати і подумати за свою власну культуру на підставі рідних нам завдань.

З цього приводу ми повинні задатись питанням: Хто ми такі, „чиї сини, яких батьків? Ким за що закуті?“ (Шевченко).

Вже за дуже давніх часів, ще коло часу Різдва Христового, наші предки оселяли мало не всю ту землю, котру ми тепер оселяємо. Вони ділилися на різні племена і

називалися ріжними назвиськами: Полянами (Русью), Древлянами, Северанами, Дулебами, Тиверцями, Уличами. Всі ці племена з часами склалися у велику і сильну державу Київську з головним городом Київом, де жили великі князі наші. Були між ними славні й войовиті князі, котрі з військом своїм заходили в Персію, Болгарію камську під Уральські гори, Болгарію задунайську під Балканські гори, і навіть заглядали за море в Грецію. Один з наших князів Олег ходив в Грецію, воював Константинополь і на його брамі прибавив свій щит. Але в 14 віку все це минуло. Найшли вороги: і все знищили, і славу, і волю, а народ закріпостили, зневолили, знівечили, так, що він навіть забув, хто він такий.

Громадяне, українці! Знайте і не забувайте, що колись ми були великим і славним народом і мали свою могутню державу київську. Знайте, що русин-українець не все був такий бідний, пригноблений, як нині!

Знайте, що ми браття вільного козацького роду. Були часи, що мати Русь-Україна величалась своїми князями, своїм багатством, своєю наукою над другими народами і навіть московським. Були часи, що наша мати Русь-Україна, нині заплакана сиротина, була багата, сильна, могутня і славно держава, яка мала своє військо, своє вище духовенство, школу й науку. Було колись, що Русь-Україна крепким муром стояла на межі Європи, її держав і народів і заслоняла їх від турків, татар і інших диких, невірних народів. Західна Європа милим оком на Україну поглядала, благальні руки протягала і від неї помічі в боротьбі з ворогами шукала. „Було колись“, як каже батько Шевченко, „панували, добували і славу і волю; минулося, осталися могили на полі“.

В лихій недолі стратилисьмо власну державу, стратилисьмо князів своїх, стратилисьмо шляхту, стратилисьмо рідну школу. Але не уважаючи на це, все-ж таки не про-

пали і не пропадемо . . . Не пропадемо, бо
лишився твердим, як мур, не похитним, як
стовбур дубовий, зостався наш народ україн-
ський, не уважаючи на політичні і еконо-
мічні утиски, хитрощі і заходи наших гно-
бителів коло його знищення. Ї дасть Господь
Бог Милосердний, зійде ясне сонечко освіти
наукової, осяє, обігріє його, і вийде з того
простого народу під впливом наукової освіти
нова шляхта, яка не буде цуратись свого бід-
ного, пригнобленого народу. Ось вже й поча-
лись ці часи. Огляньтесь кругом себе, браття
українці і побачете в своїй громаді людей всіх
верств громадянства, всіх становищ і про-
фесій. Тут є духовні, учителі, дохторі, дідичі
і інші. Всі вони єднаються, щоб боронити
народ свій, щоб вивести ого з тих злиднів.
в які завели його вікові гнобителі.

Слава борцям за свободу народню, за
його свідомість і кращу будучину, Слава!

6721

b
1